

**АВТОРСЬКИЙ ЛЕКСИЧНИЙ НОВОТВІР ІЗ ПОГЛЯДУ
ПСИХОЛІНГВІСТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЇ
М. ВІНГРАНОВСЬКОГО)**

Стаття присвячена дослідженню авторських лексичних новотворів Миколи Вінграновського з погляду психолінгвістики, науки, що лежить на стику лінгвістики і психології. В основу дослідження покладено прямий психолінгвістичний експеримент.

This article is dedicated to the research of author's lexical new formations of Mykola Vingranovski from the look of psycholinguistics, science, which lies on the butt of linguistics and psychology. The psycholinguistic experiment is a base of this research.

Психолінгвістика як окрема наукова дисципліна виникла досить недавно, тому до неї спрямовані погляди багатьох мовознавців, зокрема О. Ахманової, О. Залевської, Р. Фрумкіної, Л. та В. Засєкіних, Л. Сахарного [1; 3; 4; 6; 7] тощо. У перші роки існування психолінгвістики її часто розглядали як галузь знань, що лежить на перетині психології і лінгвістики (мовознавства) [1, с. 24].

Актуальність дослідження авторських лексичних новотворів (далі — АЛН) із погляду психолінгвістики полягає в тому, що увага акцентується на тому, яку реакцію на свій новотвір очікував автор і чи ця реакція збіглася з думкою читача. Тобто, на перший план висувається психологічний аспект створення АЛН, вивчається мотивація автора під час вибору тих чи інших засобів творення нових слів тощо.

Метою дослідження є комплексний аналіз функціонування авторських лексичних новотворів у художньому тексті, розгляд процесу словотворення як феномену психіки, дослідження процесів планування мовлення, співвідношення особи зі структурою та функціями мовної діяльності.

Психолінгвістика, за визначенням О. Леонтєва, — „область лінгвістики, що вивчає мову насамперед як феномен психіки. Із погляду психолінгвістики, мова існує тією мірою, якою існує внутрішній світ того, хто говорить, і того, хто слухає; того, хто пише, і того, хто читає” [5, с. 23].

Л. В. Засекіна зазначає, що „психолінгвістика — це наука про мовленнєву діяльність людей у психологічних та лінгвістичних аспектах, зокрема експериментальне дослідження психічної діяльності суб'єкта в засвоєнні та використанні мови як організованої та автономної системи.

У фокусі уваги психолінгвістики — індивід у комунікації. Тому основними завданнями психолінгвістики як когнітивної науки є дослідження: процесів планування мовлення; механізмів та процесів сприйняття, інтерпретації, розуміння та породження мовлення та ін. [4, с. 8].

У наш час актуальним є дослідження авторських новотворів із погляду психолінгвістики, адже ця наука акцентує свою увагу на тому, яку реакцію на новотвір очікував автор і чи вона збігається з думкою читача. Для з'ясування відповідностей чи невідповідностей у системі „оказіоналізм — реакція на нього” у межах психолінгвістики було обрано такий метод дослідження, як прямий асоціативний експеримент.

Асоціація, на думку Р. М. Фрумкіної, — „це зв'язок між певними об'єктами чи явищами, заснований на нашому особистому, суб'єктивному досвіді. Досвід цей може збігатися з досвідом тієї культури, до якої ми належимо, але при цьому завжди залишатись особистим та індивідуальним для кожної людини. Асоціації допомагають нам сказати багато чого про ті незнані структури, у яких ми мислимо навколишній світ, побачити деякі речі „крізь призму слова” [7, с. 189].

Із метою вивчення словесних асоціацій було проведено прямий асоціативний експеримент, під час якого було досліджено причини встановлення асоціативних зв'язків між новотворами та відповідними фрагментами позамовної дійсності, обґрунтовано доцільність створення АЛН (на підставі отриманих результатів).

Експеримент відбувався у кілька етапів. Насамперед, було опрацьовано певну літературу (поезії М. Вінграновського), після чого здійснено добір потрібних слів-стимулів. Причому добір здійснювався не хаотично, а систематично: слова-стимули (а їх було дібрано 45) були розподілені на три

групи за ступенями складності (по 15 слів у кожній). Поділ на групи відбувався за такими параметрами: до першої групи увійшли АЛН першого ступеня складності — стандартні, потенціальні утворення, сконструйовані в повній відповідності з дериваційними нормами сучасної української літературної мови; до другої групи увійшли АЛН другого ступеня — частково нестандартні утворення, причому відхилення від дериваційної норми, що виникли під час утворення АЛН, не створюють труднощів семантичної інтерпретації і дешифрування новотвору; до третьої групи були зараховані АЛН третього ступеня складності — суто оказіональні, повністю нестандартні утворення, семантична інтерпретація яких достатньо важка, а відхилення від дериваційної норми доволі суттєві [2, с. 15].

Дібрані новотвори було зачитано для аудиторії, яка складалася з 50 респондентів, причому під час зачитування пауза між словами-стимулами тривала не більше 5—6 секунд. Перед опитуваними було поставлено завдання — у якості реакції на кожен стимул написати не більше трьох слів-асоціацій, які виникають у їхній уяві як відповіді на зачитані стимули. Інструкція відповідати „першим словом, яке спало на думку” має принциповий характер. Асоціативна реакція-відповідь повинна слідувати негайно — індивід не повинен роздумувати над тим, що б йому таке написати і як відреагувати, адже саме поняття асоціативного процесу виключає ідею відбору відповідей.

Мовознавці виокремлюють такі типи асоціативних зв'язків: а) смислова близькість, де асоціативною відповіддю є слово-синонім: *гололідний* — *слизький*; б) смислова протиставленість, коли асоціативною відповіддю є слово-антонім (зустрічається доволі рідко); в) співзвуччя, рима типу *цвіт* — *світ*; г) відношення „частина — ціле” і „ціле — частина”, напр.: *снігопад* — *сніжинка* і т. ін. [7, с. 194].

Після проведення прямого асоціативного експерименту було виконано послідовне порівняння між собою пар „стимул — реакція” за двома категоріями: логічні та граматичні реакції. Логічні реакції, своєю чергою,

поділяються на підгрупи центральних і периферійних, граматичні — синтагматичних і парадигматичних.

Логічні зв'язки — це зв'язки за смыслом між стимулами та реакціями. Якщо такий зв'язок був, то ставили будь-який розпізнавальний знак у колонку „центральна логічна реакція” (наприклад, *білоквіт* — цвісти). Якщо такий зв'язок був відсутній, то помітку робили у колонці „периферійна логічна реакція”. Зазначимо, що для дорослих носіїв мови характерними є центральні асоціативні реакції.

Із погляду граматичного критерію також можна вирізнити два варіанти відповідних реакцій: синтагматичні і парадигматичні. Під синтагматичним варіантом зв'язку між словом-стимулом і словом-реакцією розуміють зв'язок між різними граматичними категоріями, наприклад між підметом і присудком (*синьокрилий* — птах) тощо. Для дорослих носіїв української мови характерними є парадигматичні асоціативні реакції [4, с. 130].

Проаналізувавши кожен з трьох груп авторських лексичних новотворів, було з'ясовано, що написання реакцій на слова-стимули першого ступеня складності загалом не викликало труднощів, тоді як АЛН третього ступеня виявилися зрозумілими значно меншій кількості опитаних.

Аналіз новотворів першого ступеня складності показав, що близько 80—85% слів були зрозумілими опитуваній аудиторії, і слова-реакції відповідали словам-стимулам за смыслом і за значенням. Однозначно тлумачилися новотвори *верболоззя, гололідний, опівденний, піввітру, мрійно, білоквіт, світище, двадцятивічний*; невеликі розбіжності траплялися під час написання асоціацій на такі АЛН: *нежитий, втеченька-утеча-течія, скіфеня, безпричальний, бринінь*; найбільш складними для сприйняття виявилися слова *качачо-гусячий* та *синьокрилий*.

Серед найоригінальніших слів-асоціацій варто відзначити такі: *білоквіт* — весілля; *гололідний* — синяки; *качачо-гусячий* — гібрид, симбіоз; *світище* — стожари; вічний вогонь; *піввітру* — містика; вітерець у волоссі коханої; *нежитий* — неношений; *мрійво* — мрії, які дістали; *безпричальний* —

„Титанік”; *синьокрилий* — крила ангела.

До запропонованих слів не було дано лише 24 відповіді, що складає 3,2%. На підставі цих результатів можна зробити висновок, що автор вдало створював новотвори, і їх сприйняття та розуміння загалом не викликало труднощів серед респондентів.

Аналіз новотворів другого ступеня складності показав що, на відміну від АЛН першого ступеня, в опитаних виникли більші труднощі під час написання реакцій на запропоновані авторські неологізми. Відсоток зрозумілих слів скоротився до 70—75%. Не важкими для сприйняття виявилися такі новотвори як: *дрімайлик, часолет, снігодоц, снігопадъ, любомилый, морезвід, стеженнятко*; реакції на слова-стимули *кіножиття, сосеняточко, макоцвітний, човниця, серцепад, зорехмарний* дещо розійшлись у значеннях; найбільшу складність для сприйняття становили АЛН *малиновоголово* і *змавпитися*.

Серед найоригінальніших слів-реакцій слід відзначити такі: *дрімайлик* — сплячий кіт; студент на 5 лекції; *сосеняточко* — деревенятко; грудне дитя; соснина; *малиновоголово* — фарба; *часолет* — машина часу; циферблат; *серцепад* — анемія; інфаркт; день Валентина; донжуан; *зорехмарний* — Чумацький Шлях; *любомилый* — депутат.

Найбільша кількість реакцій-дієслів була написана на лексичний новотвір *змавпитися*. Серед них такі: *скривитися, постаріти, здичавіти, впасти в дитинство, гримасничати, деградувати, спотворитись, вищиритися, мавпувати, отупіти, засоромитися, отваринитися, зіпсуватися, знеохайнитися, здуріти, знелюдніти, обрости, знущатися, збезчеститись* та деякі інші.

До АЛН цього ступеня не було дано 32 відповіді, що становить 4,3% (і лише на 1,1% більше за результати групи слів першого ступеня складності).

Аналіз авторських лексичних новотворів третього ступеня складності показав, що відсоток зрозумілих для опитуваних слів скоротився ще на 5—7% і становив 65—70% зі 100% можливих. Найбільше труднощів виникло під час написання реакцій на такі слова-стимули як: *тщемальство* (із 50

опитаних 10 не написали жодної реакції на цей новотвір), *стежкоюблукатий*, *розджемліто*, *нощедення*. В основному ж були деякі слова, на які хоч і була дана максимальна кількість відповідей, але вони суттєво розходились і не розкривали те значення новотвору, яке хотів донести до читача автор (про що можна зробити висновок із контексту).

Слід відзначити, що деякі респонденти як відповіді на слова-стимули запропонували власні лексичні новотвори. Сюди належать такі слова: *нежитий* — нечіпаний; *стежкоюблукатий* — стежкосад; *качачо-гусячий* — качкогус; *дрімайлик* — дрімко; *бульбохата* — хатковщина; *сосеняточко* — деревенятко.

Крім того, не останню роль відіграє контекст, у якому було вжито той чи інший новотвір. Адже у цьому і полягає одна з основних ознак АЛН — їхня функціональна одноразовість і прив'язаність до певного мовного середовища. Контекст дає можливість точно встановити значення окремого слова чи речення, які входять у нього (текст). Отож, контекст мусить бути необхідним і достатнім для ідентифікації значеннєвого і формального планів певної одиниці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. О психолінгвистике / О. С. Ахманова. — М., 1957. — 54 с.
2. Бабенко Н. Г. Окказиональное в художественном тексте. Структурно-семантический анализ / Н. Г. Бабенко. — Калининград : Калинингр. гос. ун-т, 1997. — 79 с.
3. Залевская А. А. Вопросы организации лексикона человека в лингвистических и психологических исследованиях / А. А. Залевская. — М. : Наука, 1982. — 384 с.
4. Засекіна Л. В. Вступ до психолінгвістики : [навчальний посібник] / Л. В. Засекіна, С. В. Засекін. — Острог : Видавництво Національного університету „Острозька академія”, 2002. — 168 с.
5. Леонтьев А. А. Психолінгвістика / А. А. Леонтьев // Тенденции развития психологической науки. — М., 1989. — С. 34—57.
6. Сахарный Л. В. Введение в психолінгвістику / Л. В. Сахарный. — Л. : изд-во ЛГУ, 1989. — 180 с.
7. Фрумкина Р. М. Психолінгвістика : [учеб. для студ. высш. учеб. заведений] / Р. М. Фрумкина. — М. : Издательский центр „Академия”, 2001. — 320 с.